

ת. י). אולם לפעולות אלה ניתן מקום כאילו רק בשולי הפולחן המקדשי, כפעולות-לוואי לנימוסים העיקריים. הפעולות הנעשות במקדש עצמו, על המזבח, בהיכל ולפני ולפנים, מכוונות כולן כלפי איריאה אחת: קידוש המקום, שבו שוכן שם האלהים וסמל דברו, חטוי וכפור כל הנגש אליו, מבע ליראת הקודש. לא מתן ומתן-שכנגד ואף לא תחינה ומתנת-חסד, אלא — יראת הקודש.

הכהונה הישראלית העמידה איפוא במרכז הפולחן במקום גוף האלהים וגורל האלהים את דבר האלהים, סמל רצונו השליט. בתמורה שרשית זו נתבטאה השאיפה האינטואיטיבית ליצור סמל-פולחן לאיריאה הישראלית של אלהות עליונה לא-מגית ולא-מיתולוגית. מתוך שאיפה זו יצרה את תבנית המקדש-האוהל, שבחביונו נשמר „הארון“. מתוך שאיפה זו טבעה בפולחן המקדשי מטבע של משמרת הקדושה וכמעט שהרחיקה ממנו את יסוד בקשת החסד. אולם השאיפה ליצירת פולחן לא-מגי ולא-מיתולוגי מצאה לה ביטוי לא רק בתופעות אלה אלא בכל התוך אפיו של הפולחן הכהני הישראלי.

מקדש הדממה

מדה אפינית ביותר של המקדש הכהני הישראלי היא, ששורת בו דממת קודש. המקדש הכהני הישראלי הוא מלכות הדממה. הכהונה הישראלית הוציאה מתוך פולחנה את הלחש ואת המזמור ויצרה טופס של פולחן, שאין הדבור, השירי או הפרוואי, תופס בו מקום, במצרים ובכבל ובעולם האילי בכללו היו הלחש והדבור חלק פנימי של הטקס הפולחני. הדבור היה מלווה כל פעולה, המלה או צרוף המלים — זוהי הצורה הראשונית של המגית. הלחש הביע את מהותה המגית של הפעולה הפולחנית. בפולחן האילי המפותח היו הפעולות מלוות גם הזכרות מיתולוגיות, שבהן נאחזו הפעולות בקורות האלים ונתבארו כייצוג חייהם וגורלם. בדבור הובע הטעם וההסבר המגית-המיתולוגי של הפולחן, ואילו הכהונה הישראלית הרחיקה לגמרי מן הפולחן המקדשי את המלה המדוברת.

בטקס הפולחני של ס"כ כל פעולותיו של הכהן נעשות בדממה. בלי לואי של לחש, מזמור וכל דבור, פעולותיו של הכהן הן: הדלקת אש על המזבח, דשון המזבח, הטבת המנורה והדלקתה, הקטרת קטורת, עריכת לחם הפנים. הכהן נותן מדם הקרבן על קרנות המזבח, שופך דמו אל היסוד. מקטיר חלבים ואברים ומנחות על המזבח, מנסך יין ושכר, אוכל בשר הטאות ואשמות ושירי מנחות, שורף פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים מחוץ למחנה.

הכהן מזה הזאות לשם כפור ולשם חטוי, הוא נותן דם ושמן על אוזן המצורע הקטהר. הוא מניף תנופות (עומר וכו') במקדש. ביום הכפורים הוא מקטיר ומה לפני ולפנים. אבל לשום פעולה מן הפעולות האלה המבוארות בפרוטרוט בס"כ אין שום לוואי של דבור. לא רק ללחש ולמזמור אין מקום בטקס הפולחן הכהני, אלא גם לתפלה אין בו מקום. המקדש הכהני אינו מקום תפלה. הכהן לא זה בלבד שאינו מפיל תחנה אלא גם תפלת הודאה אינו מתפלל בשעת עבודת הקודש. אפיני הוא טקס הבאת הבכורים לפי דב' כ"ו, א-י: המביא את הבכורים הוא המדבר אל הכהן (ג), והוא הקורא את פרשת הבכורים (ה-י), ואילו הכהן רק מניח דומם את הטנא לפני המזבח (ג). לדבריו של הכהן ניתן מקום רק מחוץ לעצם מעשה הפולחן ורק מחוץ למקדש. ביום הכפורים הכהן מתודה על ראש השעיר המשתלח, את כל עונת בני ישראל (ויק' ט"ז, כא). אחרי הקרבת הקרבן הכהן מברך את העם (ויק' ט', כב-כג; במ' ו', כג-כז). לפי דב' כ"ו, יב-יד הכהנים-הלויים קוראים את הברכה ואת הקללה בהר גרזים והר עיבל. הכהן משיבץ את הסוטה (במ' ה', יט-כב), מאמץ לב העם לפני המלחמה (דב' כ', ב-ד). אבל הטקס המקדשי עצמו אין עמו כל דבור-לוואי.⁶

את התופעה המופלאה הזאת, את פולחן-הדממה המקדשי, יש לבאר בלי ספק מתוך השאיפה האינטואיטיבית של הכהונה ליצור פולחן לא-אילי. בחופצה זו קשורה התופעה המופלאה גם היא, שהיצירה המזמורית המקראית נוצרה מחוץ לגבולה של הכהונה. היא לא התפתחה על קרקע הפולחן הכהני המקדשי אלא מחוץ למקדשים או ליד המקדשים. זוהי תופעה אפינית ביותר לתקופה

⁶ מיש' ו', ו-ז (השרף לוקח רצפה במלקחים סעל המזבח ומניץ אל פי הנביא ואומר: הנה נגע זה על שפתיך וסר עונך ונא), אין ללמוד, שהכהן היה נוהג ללוות את החטוי בדבור. אמנם, יש לחטוי הזה בחוץ קשור קצת כהני. אבל יש בציון-החטויים חירות פיוסית. הכהן לא היה מחמא באש. מלבד זה אין חטוי אדם באש, אלא יש חטוי כלים באש, וחטוי זה נעשה בידי כל אדם (במ' ל"א, כג). ובכלל אין המנע פעולה של חטוי או כפור כהני. החטוי והכפור מתבצעים על-ידי הזאת, וריקה, מתן דם וכו'. במנע מתבצעת פשרה-פלאים של איש האלהים או של אלהים או של סלאך. ציון מל"ב ה', יא (הניף יד אל המקום); בר' ל"ב, כו; שופ' ו', כא. השרף אינו „כהן“ אלא ששה נפלאות התמונה ביש' ו', ו-ז — מקבילה לתמונה ביר' א', ט (וינע על פי"). דומה למנע הוא הס' כה, שם היא מפעולות איש האלהים (שם' ו', יז-כ; ח', יכ-יג; ית, ה-ז; במ' כ', יא). ובכל אופן אין חטוי אדם טפוסאח ועוון חלק מן הפולחן המקדשי הפנימי של הכהן — דברי הכהן הזאת נגעים ומסגיר ומחלים ומספר (ויק' י"ג-י"ד) אינם דברי חטוי אלא דברי „תורה“ ולמד-תק

המקראית. ספרות המזמורים הישראלית מעורה בשרשיה בספרות המזמורים המצרית והבבלית. אולם בה בשעה שבמצרים ובבבל היה המזמור יצירה כהנית (או: גם יצירה כהנית) והיה מעורה בפולחן המקדשים, נפרד בישראל מעל הפולחן הכהני. הרבה מזמורים בס' תהלים מיוחסים ללויים, אבל אין מזמורים המיוחסים לכהנים. השירה לא נכללה בכלל עבודתו של הכהן. ואף אין בס' תהלים ובמקרא בכלל שום מזמור, שאפשר לתפסו כמזמור-לואי לפעולה כהנית: לסדור המערכה, להדלקת המנורה. למתן דם וכו' (עיין להלן: ס' תהלים). בהעדר זה של השיר והדבור בכלל מן הטקס הפולחני המקדשי נתגבשה בלי ספק התנתקות הפולחן הישראלי מעל קרקעו האילית העתיק. הפולחן הישראלי פלט את היסוד המגי והמיתולוגי. את הנמקת-הפולחן האילית המיר בהנמקה חדשה. ישראלית: היסטורית-מוסרית. אבל תמורה זו לא יכלה לחדור את פרוטרוט הפולחן הכהני. מגי היה פרוטרוט זה במהותו הראשונית. ועם אבדן ההנמקה המגית נהפך כולו ל"חוקה" — למצוה אלהית, שאין לה "טעם" ושאין תכליתה אלא לסמל את שעבוד רצונו של האדם לרצון האלהי. השאיפה להרחיק את ההנמקה המגית עם דבור-הלואי, ששמש לה בטוי, הביאה לידי התאלמות הפולחן הכהני. את מקום הדבור המגי ירשה הדממה, שגם היא מסמלת יראת-קודש. הקבלה לחופעה זו אפשר למצוא בהרחקת השיר מן הפולחן המוסלמי, מאחר שהשיר נחשב בחקופת האלילות להשפעת רוחות אליליים. רק במשך הזמן חזר הדבור ונאחזו במקצת בפולחן המקדשי הישראלי. בימי בית שני נעשה שיר-הלויים חלק מן הפולחן המקדשי (מה שלא היה, כנראה, בימי בית ראשון). אף-על-פי שנשאר ספירה פולחנית חיצונית. מלבד זה נוספה על טקס יום הכפורים, "תפלה קצרה" של הכהן הגדול, "בבית החיצון" (משנה יומא ה', א), שאין לה זכר בתורה.

אין התנבאות, אין יסוד-תמוז, אין דרמה הפולחן הכהני הישראלי אין בו כל יסוד מוסיקלי ואורגיאסטי. אין בו לא זמרה בקול ולא נגינה בכלי. אף החוק הכהני על התודה, שהיתה קשורה בהלל וזמרה (יר' ל', יט; ל"ג, יא; יונה ב', י; תה' כ"ז, ז; ק"ז, כב; ק', א, ד; קט"ז, יו; קמ"ז, ז, ועוד). אינו מזכיר זמרה (ויק' ז', יב—טו). כליו של הכהן הם החצוצרה (במ' י', ה, י; ל"א, ו; עז' ג', י; נח' י"ב, לה, מא, ועוד) והשופר (יהושע ו', ד—טז) — שניהם כלי תרועה ולא כלים מוסיקליים. התרועה היא הזכרה לפני יהוה (במ' י', י). ואף היא מקומה מחוץ לפולחן המקדשי הפנימי. וכן אין בפולחן הכהני לא רקוד ולא שכרון ולא התגודדות ולא שום צורה של "התנבאות", של התלהבות ודבקות. מן היסוד ה"דיוניסי"י

קבלה הכהונה רק את הטקס הדומם של נסך היין. כל שכן שאין בפולחן הכהני (והישראלי בכלל) שום מוטיב של חויה מינית, מיסוד עשתורת. לאשה אין בו מקום בכלל; אין כהנת בישראל. כהני הבעל המתגודדים ורוקדים הם בעיני הישראלי "נביאים" (מל"א י"ח, יט, כב, מ; מל"ב י', יט). בפולחן הישראלי היה מקום לשיר ולמחול ולשמחה ול"התנבאות". אבל — מחוץ לפולחן הכהני. זהו בודאי לא דבר ריק. יש קשר בין תופעה זו ובין המחיצה הקבועה הקיימת במקרא בין הנבואה ובין הכהונה. הנבואה וההתנבאות הן פרי שפע רוח-האלהים. אבל שפע זה הוא, לפי התפיסה הישראלית, חסד אלהי, ואין הוא נובע משום פעולה אנושית. אין אדם יכול להנביא את עצמו על ידי שום טקס או פעולה קבועה. התנבאות בתור פעולה כהנית, בתור נימוס פולחני קבוע, היא מגיה אלילית, שתכליתה — "החדבקות" באלהות בכח המגי של הפעולה. הכהונה הישראלית הרחיקה, מתוך הרגשה אינטואיטיבית, מנימוסי עבודתה כל יסוד של התנבאות, של "אנתוויצ'וזמוס". גם זה נבע מתוך השאיפה לסלוק היסוד המגי.

בפולחן הכהני הישראלי אין גם שום יסוד, שיש לו איזה קשר לרשות המוט. אין בו כלום מיסוד תמוז ואוסיר. החוקה הכהנית בנתה כאן את המחיצה הגבוהה ביותר. טומאת המת היא בה הטומאה החמורה ביותר והזקוקה לחטוי מסובך ביותר. על הכהן היא אוסרת להטמא למת זר, ועל הכהן הגדול היא אוסרת להטמא למת בכלל. ואף אוסרת היא על הכהן סימני אבלות (ויק' כ"א, א—יב; יחז' מ"ד, כ, כה—כז). במקדשה אין כל מוטיב של מיתה. המוטיב של מיתת האלהות הוא אחד מגופי האלילות. בכל העולם האיליתי קיימים היו מקדשים של קברי האלים. הפולחן האיליתי אחוז בגורל חייו של האל, היינו: בהולדתו, בגדולו, בהזדווגותו ופרייתו, וגם — במותו, או במותו ובתחיתו. אולם הפולחן הכהני הישראלי, התופס את עצמו כרשות קדושתו של האל, הרחיק כל מוטיב, שיש לו קשר עם הדמויים האלה. כשם שאין בו יסוד מוסיקלי-אורגיאסטי, כך אין בו יסוד של סגוף וענוי-נפש. כי גם הסגוף הכהני הוא יסוד "דיוניסי"; המסתגף משתף את עצמו בסבל האל, ביסורי מותו, אבל עליו, ההסתגפות היא הכנה לדבקות באל הקם לתחיה ומחדש את כחו. הכהן הדיוניסי היה מתגודד ופוצע את בשרו, ולפעמים היה גם מטיל מומים בגופו. הפולחן הכהני הישראלי פלט גם את יסוד הסגוף. ענוי-נפש היה ענין לפולחן העממי — מחוץ לרשות-הפולחן המקדשית, ללא לבוש של מסתרי נימוסים כהניים.

זאת אומרת, שהכהונה הישראלית הרחיקה מתחום פולחנה כל פעולה, שבעולם האיליתי היא קשורה במחזור גורל חייה של האלהות: בחייה, במיתתה

ומזמר מזמור עם קרבן התודה³⁰. אמנם, יש לשער, שהיו מביאים לפעמים קרבן גם בשעת מחלה³¹. אבל הקרבן היה כללי (כנראה — עולה), שלא היו עמו שום נימוסי רפוי מיוחדים. ובכל אופן לא נשתמר בס' תהלים שום „לחש“ או תפלת-חטוי הקשורה באיזה נימוס של רפוי כהני והנאמרת על ידי הכהן-המחטא. סימן היצוני לדבר: הלחשים נאמרים בגוף שלישי (הלוחש מזכיר את שם הנלחש), ואילו מזמורי החולים שבס' תהלים נאמרו כולם בגוף ראשון. לא כהן או קוסם אומרם, אלא החולה עצמו. סגנון זה הוא הטובע אותם במטבע של תפלות והודיות.

לזה מתאימה העובדה הכללית, שהמסורת המקראית אינה מיחסת את יצירת ספרות התהלים לא לכהנים ובעצם — גם לא לנביאים באשר הם נביאים.

התהלים הם בספרות המקראית סוג מיוחד, הקובע לו מקום בפני עצמו ושורש יצירתו אינו לא נבואי וכל שכן לא כהני. בספרי הנביאים אנו מוצאים פרקי תהלים בודדים (יש' כ"ה; כ"ו; ס"ג; ז—ס"ד, יא; חב' ג'; וכן כמה קטעים בספר ירמיה). אבל אין יצירה זו נחשבת לנבואית בעצם. הנביא אומר שירת-תהלים לעצמו כמשורר-סתם, שאינו נביא. מזמורים בסגנון תהלים נתיחסו גם לתנה (ש"א ב', א—י), לשלמה (תה' ע"ב), לחזקיהו (יש' ל"ח, י—כ). אבל המסורת המקראית תלתה את ספרות התהלים ביחוד בדוד, המלך-המשורר, ובראשי משפחות הלויים, המזמרים-המשוררים (הימן, אסף, ידותון וכו'). לכהנים „בני אהרן“ לא נתן ביצירה זו כל חלק. אף מזמור אחד לא נתיחס לכהן. שירת התהלים היתה מעורה, כמו שאנו למדים מן המזמורים הרבים, שנזכרו בהם כלי

30 עיון תה' כ"ב, כו; נ"ד, ח; נ"ו, יג; ס"א, ו; ס"ו, יג; ק"ו, ב; קט"ו, יד, יו. יח. וכן פצינו בחזקיהו, שהוא עולה לבית יהוה אחרי שנרפא (מל"ב כ', ה, ח). המזמור לחזקיהו (יש' ל"ח, ט—כ) הוא, כנראה, מזמור על קרבן תודה.

31 עיון בו סירא ל"ח, יא. מכאן מביא לודס ראיה, שהיו נוהגים להביא קרבן מדרשית. בו סירא מזכיר את הקרבן בקשר עם התפלה והתשובה של החולה: „החולה צריך קודם כל להתפלל לאלהים ולהביא קרבן, כדי להטהר מן החטא, ועם זה עליו לפנות אל הרופא, שאלהים נתן לו רשות לרפא. לא הכהן הוא המרפא בנימוסיו, אלא — הרופא ברפואותיו. ברפוי אין לנימוסים כהנים כל חלק. הקרבן הוא כללי: „ריו ניחוח“ (עולה) ומנחה. — זה מתאים עם המסופר על מחלת חזקיהו: חזקיהו בוכה ומתפלל לאלהים, מרפא אותו ישעיהו בדבלת תאנים, אל בית יהוה הוא עולה אחרי שנרפא. גם כאן אין הכהן שופיע כרופא באיני...“

זמר (כנור, עוגב, מנים, עשור, גבל וכו'), בנגינה על כלי זמר. ואילו הכהונה ידעה רק את החצוצרה (במ' י, ח, י; ל"א, ו; עז' ג, י; נח"ב, לה, מא ועוד). שירת התהלים היתה יצירת משוררים מן העם, וביחוד — יצירת חבר המשוררים-האמנים, שנספחו על הלויים. היא לא היתה קשורה בנימוסי הכהנים ולא נקלטה בפולחן-הקרבנות כשהוא לעצמו. היא היתה מין פולחן „היצוני“, פולחן הדיוט, יסוד-הלואי העממי של הפולחן. ס' הכהנים אינו מזכיר אותה כלל.

מן המסורת הזאת נמצאנו למדים, קודם כל, שספרות התהלים הישראלית לא נוצרה במקדשים ועל ידי כהנים³², שהשתמשו בהם בנימוסיהם. אילו היה הדבר כך, אי אפשר, שלא היה נשאר זכר לדבר לא בס' ולא בס' תהלים ולא בספר אחר מספרי המקרא. מזה נובע ממילא, שגם מזמורי-החולים דבר לא היה להם עם נימוסי כהנים (מה שלמדנו גם מתכנם של המזמורים). אולם יותר מזה נמצאנו למדים: גם הנביאים, אנשי-האלהים, שהיו רופאי חולים, לא היו יוצריה של ספרות זו. זאת אומרת: ספרות זו לא היתה מעורה ברפוי-חולים שיטתי בכלל, לא נבואית וכל שכן לא כהנית. ללויים ולמשוררים מסוגו של דוד לא היה בישראל כל יחס מיוחד לרפואה או לנימוסי רפואה. (מן הספור על שאול ודוד אנו למדים לכל היותר, שלנגון בכנור היה איזה יחס לרפוי חולי רוח). ולא עוד אלא שהמסורת ע"ד יצירת ספרות התהלים, המקבילה לספרות הלחשים האלילית, מקיימת מכללה את אשר הוכחנו למעלה, שאנשי האלהים ועושי הנפלאות בישראל לא השתמשו בנוסחאות קבועות של לחשים והשבעות. הפלא הישראלי אינו קשור לא בקבע של נימוס כהני ולא בקבע של שיר-לחש. הספרות המקבילה לספרות הלחשים האלילית נפרדה על אדמת ישראל גם מן הפלא הנבואי וגם מן הנימוס הכהני. הלחשים נהפכו כאן ממילא למזמורי לויים ומשוררים נלהבי אלהים. וגם תמורה זו לא יכלה לבוא מתוך כוונה ורצון ולא היתה פרי עבוד סופרים. היא נתהוותה בתוקף פעולתה של האידיאה הדתית הישראלית.

מאפים של מזמורי החולים נמצאנו למדים איפוא מה שכבר למדנו מחוקי-הטומאה של ס"כ, שבין נימוסי החטוי מן הטומאה של הכהנים ובין רפוי חולים לא היה כל קשר. זאת אומרת, שס' הכהנים, מצד אחד, וס' תהלים, מצד שני, שני גבושי-ספרות כל כך שונים זה מזה בכל בחינה

32 עיון גונקל, Einleitung, ע' 19. בתה' ס"ו מוצא גונקל (ע' 103) דרושית בין